

NUTQ MADANIYATI VA NOTIQLIK SAN'ATI

Namangan davlat pedagogika instituti Ta'lim va tarbiya nazaryasi(boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi 1-bosqich magistranti
Tursunboyeva Zebo Zokirjon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqola nutq madaniyati va notiqlik san'ati mavzusida bo'lib, mazkur sohalarning insonlar orasidagi muloqotdagi o'rni va ahamiyatini yoritadi. Tadqiqotda nutq madaniyatining asosiy qoidalari, notiqlik san'ati uslublari va ta'sirchan muloqot yo'llari haqida so'z yuritiladi. Maqola zamonaviy kommunikatsiya jarayonlarida nutq madaniyati va notiqlik san'ati o'rnini kuchaytirishning ahamiyatini namoyon etadi.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, notiqlik san'ati, ritorika, kommunikatsiya, muloqot strategiyalari, ta'sirchanlik, emotsionallik, ovoz intonatsiyasi, tinglovchi bilan aloqa, uslub.

Zamonaviy jamiyatda kommunikatsiya va nutq madaniyati o'rtasida o'ta muhim bog'lanish mavjud. Muloqot vositasi sifatida til insonlarning bir-biri bilan bog'lanish, fikr almashish va o'zaro tushunishni ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Shu nuqtayi nazardan, nutq madaniyati va notiqlik san'ati insonlar o'rtasidagi aloqani mustahkamlashga yordam beradigan vositalardir. Nutq madaniyati, eng avvalo, o'z fikrini aniq, tushunarli va axloqiy chegaralarda ifoda eta bilishni anglatadi. Notiqlik san'ati esa tinglovchilarga ta'sir qilish, ularning fikr va qarashlarini shakllantirishda kuchli vosita hisoblanadi. Ushbu mavzular o'z ildizlarini qadimiy madaniyatlardan oladi. Antik davrda, ayniqsa yunon va rim madaniyatlarida, notiqlik san'ati maxsus e'tibor qaratilgan fan sifatida rivojlangan. Mashhur yunon faylasufi Aristotel notiqlik haqida shunday degan edi: "Notiqlik – bu mavjud dalillar asosida tinglovchilarni ishonтира olish san'atidir." Aristotelga ko'ra, notiqlik san'ati shunchaki chiroyli so'zlar ishlatishdan iborat emas, balki muloqotda tasdiqlovchi dalillar va ishonchli argumentlarni taqdim etish ham muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda nutq madaniyati va notiqlik san'ati faqatgina olimlar va faylasuflar emas, balki keng omma tomonidan ham o'rganilmoqda. Globallashuv jarayoni va axborot almashinuvi jadal sur'atlarda rivojlanayotgan zamonamizda insonlarning muloqot qobiliyatlariga bo'lgan ehtiyoj sezilarli darajada oshdi. Ayniqsa, yetakchilik lavozimlarida faoliyat yuritayotgan shaxslar uchun aniq, ravon va ta'sirchan gapirish qobiliyati nafaqat shaxsiy, balki tashkilotning muvaffaqiyati uchun ham muhim omil hisoblanadi. Shuning uchun ham, nutq madaniyati va notiqlik san'ati mavzusi dolzarb hisoblanib,

barcha yoshdagi insonlar uchun zamonaviy hayotda zarur bo'lgan ko'nikmalar sirasiga kiradi.

Nutq madaniyatini o'zida shakllantirishda nutqning aniq, ravon va tushunarli bo'lishi muhim. Har qanday muloqotda so'zlar va jumlar yordamida fikrlar to'g'ri va aniq yetkazilishi kerak. Nutqning mavzusi, maqsadi va strukturasi mosligi bu jihatni ta'minlaydi. Etik va axloqiy chegaralarga amal qilish lozim. Nutq madaniyati o'z ichiga axloqiy prinsiplarni ham oladi. So'zlarni tanlashda va nutqni shakllantirishda hurmat, inson huquqlariga rioya qilish, tinglovchining hissiy holatini inobatga olish kabi jihatlar muhimdir. Tinglovchi bilan aloqani saqlash, nutq madaniyati tinglovchilar bilan o'zaro aloqada bo'lishni ta'minlaydi. Tinglovchining ehtiyojlarini tushunish va ularga javob bera olish, muloqotni samarali qilish uchun zarur. Nutqning emotsional ta'siri, nutqning samimiyligi va tasirchanligi ham muhimdir. Muloqotda so'zlarning ma'nosi va uslubi, his-tuyg'ularga ta'sir etuvchi elementlar bilan uyg'un bo'lishi lozim. Stil va tuzilma – nutqni tuzishda to'g'ri uslubi va strukturasi mavjud bo'lishi kerak. Kirish, asosiy qismlar va xulosa – har bir qismning maqsadga muvofiq tashkil etilishi kerak.

Tilni ishlatish madaniyati – Tilni to'g'ri, nozik va samarali ishlatish, terminologiya va ifodalar bo'yicha aniqlik ham nutq madaniyatining muhim qismlaridan biridir. Shuningdek, nutq madaniyati tilning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytirish, o'zaro tushunishni oshirish va konfliktlarni oldini olishda yordam beradi. Bu jihatlar birgalikda, nutqni nafaqat samarali, balki insoniy va madaniy darajada to'g'ri qilishga imkon yaratadi. Nutq madaniyatini o'zida shakllantirish boshlagan har bir insonda notiqlik shakllanib boradi.

Notiqlik san'ati (rhetoric) — bu muloqotda odamlarni ishontirish, ular bilan samarali aloqada bo'lish va ma'lum fikrlarni taqdim etish san'atidir. Bu san'atning asosiy maqsadi tinglovchilarga yoki auditoriyaga ma'lum bir fikrni yoki qarorni qabul qilishga ko'ndirishdir. Aristotelning ta'kidlashicha, notiqlik san'ati "mavjud dalillar asosida tinglovchilarni ishontira olish san'ati"dir.

Notiqlik san'atining asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

1. Logika va argumentatsiya – E'tiborni jalb qilish va qarashlarni shakllantirish uchun asosli dalillar va mantiqiy argumentlar keltirish.
2. Emotsiyalarni uyg'otish – Tinglovchilarni ruhiy va emotsional jihatdan ta'sirlantirish, shunda ular nutqni qabul qilishga ochiq bo'ladi.
3. Ethos (hikmat va ishonchlilik) – Notiqning o'ziga nisbatan ishonchni yaratish, bu tinglovchilarni uni diqqat bilan tinglashga undaydi.
4. Stil va ifoda – Nutqning uslubi va uning taqdimoti tinglovchiga ta'sir ko'rsatish uchun muhimdir. Chiroyli va ma'lum bir muhitga mos keladigan so'zlar ishlatish zarur.

Notiqlik san'ati tarixan qadimgi yunon va rim madaniyatlarida rivojlanib, bugungi kunda ham ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalarda keng qo'llaniladi. Notiqlikni o'rganish odamlarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi va bu san'atni o'rganish ko'plab sohalarda, jumladan siyosat, ta'lim, biznes va jamoatchilik faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda, notiqlik san'ati faqatgina so'zlar orqali emas, balki vizual elementlar va texnologiyalar orqali ham tinglovchilarga ta'sir qilishni o'z ichiga oladi. Maqsadga muvofiq ravishda ma'lumotlarni taqdim etish va auditoriyaning ehtiyojlarini inobatga olish, notiqlikning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun asosiy shartlardandir.

Notiqlik nega kerak va nutq madaniyati inson uchun nega kerak kabi savollar, tabiiyki, ko'plab yoshlarimizda uchraydi. Notiqlik san'ati juda muhim, chunki u insonlarning o'zaro aloqalarini mustahkamlash, qarorlar qabul qilishda yordam berish va ijtimoiy jarayonlarda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur vositadir. Quyidagi sabablarga ko'ra, notiqlik san'ati kerak:

1. Odamlarni ishontirish: Notiqlik san'ati insonlarning fikrlarini shakllantirish, ularga yangi ma'lumotlarni taqdim etish va ularni qandaydir qarorga keltirish imkoniyatini beradi. Bu jarayon nafaqat siyosat, balki biznes, ta'lim va boshqa ijtimoiy sohalarda ham muhim rol o'ynaydi.

2. Muloqot samaradorligini oshirish: Notiqlik yordamida odamlar bir-biriga o'z fikrlarini ravon, aniq va ta'sirchan tarzda etkazishlari mumkin. Bu kommunikatsiya samaradorligini oshiradi va odamlar o'rtasida tushunmovchiliklarni kamaytiradi.

3. Ijtimoiy va siyosiy ta'sir: Notiqlik san'ati, ayniqsa siyosatchilar va jamoat arboblari uchun muhimdir, chunki ular bu san'at orqali o'z tarafdorlarini jalb qiladi, ijtimoiy masalalarda o'z fikrlarini bildirishadi va keng ommani o'zlarining nuqtai nazariga ishontiradilar.

4. Liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish: Notiqlik san'ati, ayniqsa liderlar uchun zarurdir, chunki ular o'zlarini ishonchli va kuchli rahbar sifatida ko'rsatishlari kerak. Yaxshi notiq nafaqat ma'lumotlarni taqdim etadi, balki tinglovchilarda ishonch uyg'otadi, bu esa ularga ko'proq ta'sir ko'rsatadi.

5. Konfliktlarni hal qilish: Notiqlik san'ati shuningdek, muammolarni muloqot orqali hal qilishda yordam beradi. Notiqning argumentatsiyasi va ifodasi tinglovchilarning qarashlarini o'zgartirish yoki qarorlarni murosaga keltirishda muhim vosita bo'lishi mumkin. Shunday qilib, notiqlik san'ati nafaqat individuallar, balki jamiyatning har bir a'zosining o'z fikrlarini ravon va aniq ifoda etishi, muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishi va boshqalarga ta'sir qilish imkoniyatini oshiradi.

Xulosa sifatida, nutq madaniyati va notiqlik san'ati bugungi zamon sharoitida shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatni ta'minlashda zarur vosita hisoblanadi. Nutq madaniyati

aniq, tushunarli, va etik jihatdan to'g'ri muloqot qilishni anglatadi, bu esa odamlar o'rtasida samarali aloqalar o'rnatishga yordam beradi. Notiqlik san'ati esa fikrlarni asoslab taqdim etish, auditoriyaga ta'sir qilish va ularni ishonirishni o'z ichiga oladi. Har ikkala tushuncha ham odamlarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi va hayotning turli sohalarida muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati o'rganilishi zarur bo'lgan ko'nikmalar bo'lib, ular shaxsiy hayotdan tortib, professional sohalargacha keng doirada tatbiq qilinadi. Shu bois, bu mavzuni o'rganish nafaqat bilimlarni oshirish, balki jamiyatdagi o'zaro aloqalarni yanada rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Kelajakda nutq madaniyati va notiqlik san'atini rivojlantirish, ayniqsa, yoshlarga bu ko'nikmalarni o'rgatish, ularning o'z fikrlarini aniq va ta'sirchan tarzda bildirishlariga yordam berishi muhimdir. Bu orqali jamiyatning ijtimoiy va siyosiy hayotida ham yaxshilanishlarga erishish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maksudov H. "Nutq madaniyati" – Toshkent: O'zbekiston Milliy Kutubxonasi, 2007.
2. Maksudov H. "Notiqlik san'ati" – Toshkent, 2006.
3. Qodirov A. "Nutq madaniyati va uning o'rni" – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti, 2014.
4. Sattorov B. "Notiqlik san'ati" – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2008.
5. Azimov M. "Nutq madaniyatining asoslari" – Toshkent, 2011.